

Μνήμων

Τόμ. 37 (2019)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ● ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ● ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ● ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ● ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Τρέσιος († 1840) και η «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ● ΠΟΙΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ● ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΘΑΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό "Το Άστρο"»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κοινοματικού τυπογραφείου (1927-1931) ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ● ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΝΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΤΗΣ, Λουκία Δρούλα (1931-2019). Αφισοειμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γυανθρακαποθήκες στο Λεγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκων της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Ίκαρος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβεντής, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάκης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητριάδης, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαρδίκια, Ελένη Γιαρά

37

ΑΘΗΝΑ 2019-2020

Ίκαρος Μαντούβαλος, Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχείρηση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΣΑΡΑΦΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.36806](https://doi.org/10.12681/mnimon.36806)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΑΡΑΦΗΣ Β. (2024). Ίκαρος Μαντούβαλος, Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχείρηση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016. *Μνήμων*, 37, 285–288. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36806>

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ☛ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ☛ ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ☛ ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ☛ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφεσιος († 1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ☛ ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ☛ ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) ☛ ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ☛ ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Ίκαρος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηγιωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάρης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητρόπουλος, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαρδίκια, Ελένη Γκαρά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μελέτες

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο . . .	11-44
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869).	45-70
ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα	71-104
ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού	105-124
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ:	
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφέσιος (†1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του	125-158
ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα . .	159-170
ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) . .	171-194
ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές	195-220
ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτού- του Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργα- νισμός.	221-248

Προσεγγίσεις

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (15.12.1931 – 18.7.2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της	249-258
--	---------

Σημειώματα και μαρτυρίες

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα . .	259-276
--	---------

Μνήμη Κωνσταντίνου Ντόκου (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ 277-284

Βιβλιοκρισίες

Γκαρος Μαντούβαλος, *Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχειρήση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016, 463 σ. (Βαγγέλης Σαράφης) 285-288

Nikolaos A. Chrissidis, *An Academy at the Court of the Tsars. Greek Scholars and Jesuit Education in Early Modern Russia*, Northern Illinois University Press, 2016, 384 σ. (Γιάννης Καρράς) . . . 288-291

Katerina Galani, *British Shipping in the Mediterranean during the Napoleonic Wars. The Untold Story of a Successful Adaptation*, Leiden – Βοστώνη, Brill, 2017, 278 σ. (Γκαρος Μαντούβαλος) 292-298

Le consulat de Venise, tome II (1750-1751) και III (1752-1753), publiés par Nicolas E. Karapidakis, Centre de Recherche Scientifique, Sources et Études de l'Histoire de Chypre, Nicosie 2017, 538+735 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηωάννου) 298-302

Βασίλειος Γ. Μαργακός, «Μόνον ἐπὶ τούτῳ καυχῶμαι: ὅτι τὴν πατρίδα ἠγάπησα». *Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τῆς πατρίδας στὸν Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ (1830-1893)*, Ἀθήνα, Ἡρόδοτος, 2018, 480 σ. (Σοφία Ματθαίου) 302-308

Γιάννης Κόκκωνας, *Ἔγρεο, φίλα μάτερ. Προσωποποιήσεις της Ελλάδας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2018, 8ο μικρό, 235 σ. (Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης) 308-316

Ἑλλην, Ρωμηός, Γραικός. Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες, ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, Ἀναστασία Παπαδιά-Λάλα, Κατερίνα Νικολάου, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Τμῆμα Ἱστορίας και Ἀρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Ἱστορήματα 7, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Εὐρασία, 2018, 686 σ. (Γιάννης Κόκκωνας) 317-327

Robert Gerwarth, *The Vanquished. Why the First World War*

<i>Failed to End, 1917-1923</i> , London, Penguin Books, 2017, 464 σ. (ελληνική έκδοση: <i>Οι Ηττημένοι. Γιατί δεν τελείωσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, 1917-1923</i> , μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2018, 414 σ.) (Ελλη Λεμονίδου) . . .	327-334
<i>Οι πόλεις των Φιλικών. Οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου. Πρακτικά Ημερίδας, Αθήνα 14 Ιανουαρίου 2015</i> , επιμ. Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2018, 208 σ. (Νικόλαος Μπουμπάρης) . . .	334-338
<i>Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα)</i> , επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018, 382 σ. (Δημοσθένης Α. Δόνος) . . .	339-342
<i>Άννα Ματθαίου, Οικογένεια και σεξουαλικότητα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Ελληνικές μαρτυρίες, 17ος – αρχές 19ου αι.</i> , Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2019, 276 σ. (Δημήτρης Δημητρώπουλος)	342-346
<i>Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Ανεπιθύμητο παρελθόν. Οι φάκελοι κοινωνικών φρονημάτων στον 20ό αι. και η καταστροφή τους</i> , Αθήνα, Θεμέλιο, 2019, 320 σ. (Στρατής Μπουρνάζος) . . .	346-350
<i>Εύη Καρούζου, Εθνικές γαίες, εθνικά δάνεια και εθνική κυριαρχία. Βρετανική διπλωματία και γαιοκτησία στο ελληνικό κράτος 1833-1843</i> , Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2019, 256 σ. (Κατερίνα Γαρδίκα).	350-353
<i>Λύντια Τρίχα, Σπυρίδων: ο άλλος Τρικούπης (1788-1873)</i> , Αθήνα, Πόλις, 2019, 850 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου) . . .	354-358
<i>Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά</i> , Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019, 184 σ. (Ελένη Γκαρά)	359-366

Χρονικό της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού 2019-2020

Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2019-2020 . . .	367
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	367-368
Β'. Συνέδρια – Ημερίδες	369
Γ'. Εκδόσεις	369

Δ'. Το Facebook της EMNE	369
Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2020-2021 . . .	370
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	370-371
Β'. Συνέδριο	371-372
Γ'. Το Facebook της EMNE	372
Ευρετήριο τόμου 37 (2019-2020)	373-396
Contents – Table des matières	397-398

Βιβλιοκρισίες

Ίκαρος Μαντούβαλος, *Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχείρηση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016, 463 σ.

Το βιβλίο του Ίκαρου Μαντούβαλου αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής διατριβής του, η οποία υποστηρίχθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ το 2007. Ο συγγραφέας εκκινεί από τη μελέτη ενός οικογενειακού αρχείου παροίκων στην πόλη της Πέστης. Η ιστορική αυτή μελέτη, καρπός πολύχρονης και πολύπτυχης έρευνας, εντάσσεται στο ιστοριογραφικό πεδίο της ιστορίας της ελληνικής Διασποράς, συνομιλώντας με τη σύγχρονη ιστοριογραφική τάση κατανόησης του παροικιακού φαινομένου ως υποσυνόλου του μεταναστευτικού φαινομένου. Κι ακόμη μπορούμε να την τοποθετήσουμε εντός και άλλων ιστοριογραφικών ενοτήτων: της ιστορίας της οικογένειας, της ιστορίας των νοστροπιών, της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας της Ουγγαρίας των Αψβούργων, της ιστορίας των εμπορικών επιχειρήσεων. Ο συγγραφέας εντάσσει το παράδειγμα μιας οικογένειας και των δραστηριοτήτων της στην ιστορική του συνάφεια, την κοινωνική, οικονομική και πολιτική ιστορία του τόπου στον οποίο αυτή εγκαταστάθηκε, ενώ παράλληλα διερευνά ζητήματα που σχετίζονται με την ανάπτυξη εμπορικών-επιχειρηματικών δικτύων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και τη συγκρότηση της ταυτότητας των ιστορικών υποκειμένων.

Στο πλαίσιο της ιστορικής έρευνας ο Ίκαρος Μαντούβαλος συνδυάζει τη μικρο-ιστορική οπτική, αναζητώντας τα όρια μεταξύ ατομικής και συλλογικής δράσης εντός του δεδομένου κοινωνικού πλαισίου, με μεθοδολογικά εργαλεία προερχόμενα από την ιστορική ανθρωπολογία, ανάγοντας έτσι το μεμονωμένο, το ιστορικό παράδειγμα, στο συνολικό. Η παραπάνω σύζευξη επιχειρείται να συνδυαστεί και με τη μακροϊστορική παρατήρηση, σε μια προσπάθεια πληρέστερης κατανόησης του παραδείγματος και της σχέσης του με ευρύτερες ιστορικές διαδικασίες, τις κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις στο γύρισμα από τον 18ο στον 19ο αιώνα. Με αυτές τις θεωρητικές και ιστοριογραφικές προϋποθέσεις ο συγγραφέας τοποθετεί στο μικροσκόπιο της έρευνας την οικογένεια Μάνου: μια οικογένεια μεταναστών από το Μοναστήρι της Μακεδονίας, η οποία ανέπτυξε εμπορική-επιχειρηματική δράση στον τόπο εγκατάστασής της, την πόλη της Πέστης. Με τεκμηριωτική αφετηρία στο οικογενειακό αρχείο που απόκειται στο Δημοτικό Αρχείο της Βουδαπέστης, η μελέτη έρχεται να συνομιλήσει με την πλούσια ελληνική ιστοριογραφία σχετικά με τις ελληνικές παροικίες μέσα από την ιστορική εξέταση δύο γενεών της οικογένειας, προσθέτοντας μια ακόμη ψηφίδα στη μεγάλη εικόνα της ελληνικής Διασποράς.

Από το πλούσιο σε πληροφόρηση αρχείο ο συγγραφέας δίνει έμφαση στην εξαντλητική εξέταση εκείνων των τεκμηρίων που μπορούν να αποδώσουν σειραϊκά δεδομένα (κατάστιχα, εξοδολόγια, ισολογισμοί των επιχειρήσεων)· κι αυτό αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά της παρούσας έρευνας, η αυστηρή τεκμηρίωση

με ποσοστικά στοιχεία που έχουν προκύψει από προσεκτική επεξεργασία. Ακόμη, προσεγγίζεται η μακρά εμπορική αλληλογραφία των Μάνου, σε μια περίοδο που η αλληλογραφία αποτελούσε το απόλυτο εργαλείο της επιχειρηματικής-εμπορικής δραστηριότητας. Η σχετική πληροφόρηση συμπληρώνεται από άλλες αρχειακές ενότητες του Δημοτικού Αρχείου (κτηματολόγιο, απογραφές περιουσιακών στοιχείων κ.ά.), από το αρχείο της Ελληνικής Κοινότητας της Βουδαπέστης, μέσα από την προσέγγιση δημογραφικού χαρακτήρα κοινοτικών τεμηρίων (βιβλίων γεννήσεων, θανάτων, γάμων κ.λπ.), και από τα κατάλοιπα του Γεωργίου Λαΐου, που απόκειται στην Ακαδημία Αθηνών.

Το βιβλίο διαρθρώνεται σε τέσσερα μέρη και συνολικά δεκαεννέα κεφάλαια. Στο πρώτο μέρος ο συγγραφέας εξετάζει τη διαμόρφωση και εξέλιξη των μεταναστευτικών δρόμων της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, οι οποίοι οδήγούσαν στην Ουγγαρία και στην πόλη της Πέστης, συζητά τη θέση των Ελλήνων/Γραικών –με την πολυεθνική έννοια του όρου– μεταναστών, κυρίως προερχόμενων από τη Μακεδονία, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί στα τέλη του 18ου αιώνα. Παράλληλα, για την πληρέστερη κατανόηση της δράσης των μεταναστευτικών υποκειμένων διερευνώνται οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνιστώσες της ιστορίας της Ουγγαρίας, χώρας εγκατάστασης της οικογένειας Μάνου.

Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται ως περίπτωση μελέτης (case study) η πορεία της οικογένειας προς τον τόπο εγκατάστασης. Αναζητώνται τα κίνητρα της μετανάστευσης, οι όροι της εγκατάστασης στον νέο τόπο, οι δυνατότητες κοινωνικής κινητικότητας και ένταξης στο αστικό περιβάλλον της Πέστης. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται οι γαμήλιες στρατηγικές που αυτή ανέπτυξε, με την επισήμανση του σημαντικού εθνοπολιτισμικού παράγοντα στην επιλογή του/της συζύγου. Κι ακόμη, το αντιληπτικό σύμπαν των Μάνου αναδεικνύεται μέσα από την εξέταση των διαθηκών τους· αντιλήψεις που σχετίζονται με τους έμφυλους ρόλους, τη θρησκευτικότητα του θανάτου και τη διαχείριση του συμβολικού κεφαλαίου της οικογένειας.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου αποτελεί το εκτενέστερο τμήμα του βιβλίου, διαρθρωμένο σε δέκα κεφάλαια, στα οποία η ιστορική έρευνα επικεντρώνεται στη μελέτη της οργάνωσης και εξέλιξης της επιχειρηματικής δράσης των Μάνου σε ένα ιδιαίτερα εκτενές χρονικό ανάπτυγμα επτά δεκαετιών. Με αφετηρία τα σώματα εμπορικής αλληλογραφίας της οικογένειας, ο ιστορικός επικεντρώνει στη βίωση της εμπορικής πρακτικής από τους αδελφούς Μάνου με κεντρικό ερώτημα την κατανόηση και ανασύσταση της ταυτότητας του εμπορικού υποκειμένου. Συγκεκριμένα, χαρακτηρογραφεί λεπτομερώς την «ανθρωπογεωγραφία» της επιχειρηματικής δράσης τους, χρησιμοποιώντας, με τρόπο κριτικό και διεισδυτικό, την έννοια του επιχειρηματικού δικτύου. Ακολουθώς, οι εμπορικές δραστηριότητες της οικογένειας προσεγγίζονται μέσα από την επεξεργασία ποσοτικών στοιχείων για τα είδη των εμπορευμάτων που διακινούσαν, το κόστος της μεταφοράς τους, τα μέσα συναλλαγής και τη συμπληρωματική ενασχόληση των εμπόρων αδελφών Μάνου με τον έντοκο δανεισμό. Πέρα όμως από την ποσοτική ανάλυση των ιχνών που άφησε η επιχειρηματική δράση, στη μελέτη ανιχνεύονται ακόμη ζητήματα που συνδέονται με την ιστορία των νοοτροπιών. Διερευνάται, λοιπόν, η κουλτούρα του επιχειρηματία και αναδεικνύεται η ύπαρξη ενός «επαγγελματικού κώδικα ηθικής», ο οποίος συνδέεται με την εθνοπολιτισμι-

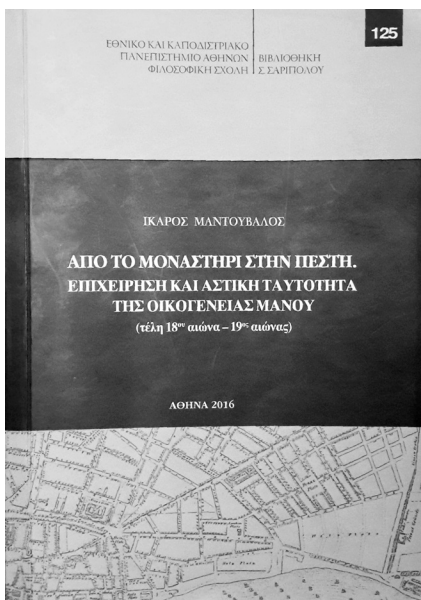
κή ταυτότητα των ιστορικών υποκειμένων και συμπλέκεται με την ανάπτυξη συγκριμένων επιχειρηματικών στρατηγικών.

Ο Ίκαρος Μαντούβαλος παρακολουθεί την εξέλιξη της επιχειρηματικής δράσης των Μάνου μετά τον θάνατο του γενάρχη της, στα 1815, περίοδο που οι εκτελεστές της διαθήκης έχουν αναλάβει τη διαχείριση του οικογενειακού κεφαλαίου και την ανάπτυξή του μέσα από την επένδυσή του σε τραπεζικές εργασίες και την παράλληλη αξιοποίηση της ακίνητης ιδιοκτησίας της οικογένειας. Στη συνέχεια εξετάζει την πορεία της δεύτερης γενιάς Μάνου, αναδεικνύει τις αλλαγές που είχαν συμβεί στην πορεία του 19ου αιώνα και που αφήνουν το αποτύπωμά τους στην οικογενειακή ιστορία: στο πρόσωπο του Στέφανου Μάνου διακρίνει έναν νέο τύπο επιχειρηματία με υψηλή, πανεπιστημια-

κή μόρφωση και παράλληλα πλούσια εμπορική δράση. Μέσα από την προσεκτική μελέτη του εμπορικού σχήματος «Μάντζος και Μάνος» (1841-1860) ιχνηλατείται η διαμόρφωση ενός εμπορικού δικτύου, η λεπτομερής ανασύσταση του οποίου μας παρέχει πληροφορίες για το γεωγραφικό εύρος των συνεργασιών και της διακίνησης εμπορευμάτων, τον τρόπο οργάνωσης της μεταφοράς των εμπορευμάτων καθώς και το είδος τους. Τέλος, ο συγγραφέας καταγράφει το μέγεθος της περιουσίας των Μάνου –ακίνητη και τοποθετήσεις στο χρηματιστήριο–, παρακολουθώντας την οικονομική ανάπτυξη της οικογένειας και σχετίζοντάς την με τις επιλογές των προσώπων.

Στο τέταρτο μέρος επιχειρείται η μετάβαση από τον επιχειρηματικό κόσμο των Μάνου και της Πέστης στον οικιακό: από τον δημόσιο δηλαδή στον ιδιωτικό κόσμο μιας αστικής οικογένειας παρόικων. Εδώ η λέξη οικιακός χρησιμοποιείται κυριολεκτικά: μέσα από μια αναλυτική ποσοτική επεξεργασία τίθενται υπό το βλέμμα του αναγνώστη οι οικιακές και οικογενειακές δαπάνες για διατροφή, ένδυση, υπόδυση, για κοσμήματα καθώς και για τον οικιακό εξοπλισμό. Και η εικόνα συμπληρώνεται με την αποτύπωση των δαπανών για την εκπαίδευση των νεαρών μελών της οικογένειας, για ταξίδια, ακόμη και για την «σωτηρία της ψυχής», για την ταφή δηλαδή μελών της. Μέσα από αυτήν την πλούσια, σε εμπειρικά στοιχεία, ανάλυση η αστική ταυτότητα των υποκειμένων προβληματοποιείται, προκειμένου να κατανοηθεί η διαδικασία συγκρότησης και εξέλιξής της. Τέλος, το βιβλίο περιέχει ένα παράρτημα, στο οποίο περιλαμβάνονται κυρίως πίνακες με οικονομικά στοιχεία για τις χρεωστικές ομολογίες που εξέδωσαν οι Μάνου, τα ενοίκια που εισέπρατταν και τα έξοδά τους. Το υλικό αυτό συμπληρώνει το πλήθος των ποσοτικών δεδομένων που υποστηρίζουν συστηματικά την ανάλυση στο κυρίως κείμενο.

Το βιβλίο του Ίκαρου Μαντούβαλου έρχεται να προστεθεί σε μια πλούσια ιστο-

ριογραφική βιβλιογραφική παραγωγή για την ελληνική Διασπορά, μια βιβλιογραφία που συνεχώς εμπλουτίζεται ανοίγοντας νέα πεδία συζήτησης. Υπ' αυτή τη συνθήκη, το βιβλίο αυτό μπορεί να διαβαστεί ως η ιστορία μιας αστικής, εμπορικής οικογένειας, αλλά κυρίως αποτελεί μια ιστορική ανάλυση της μετακίνησης και της διαδικασίας συγκρότησης αστικής ταυτότητας στα τέλη του 18ου και το α' μισό του 19ου αιώνα· δεν είναι τυχαίος, βέβαια, ο τίτλος του, που προτάσσει το γενικό από το μερικό, τη μετακίνηση δηλαδή και την ταυτότητα από το οικογενειακό όνομα των Μάνου. Ως εκ τούτου αποτελεί σημαντική συμβολή και αποτυπώνει το στίγμα του συγγραφέα στη σχετική ιστοριογραφική συζήτηση.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΣΑΡΑΦΗΣ

Nikolaos A. Chrissidis, *An Academy at the Court of the Tsars. Greek Scholars and Jesuit Education in Early Modern Russia*, Northern Illinois University Press, 2016, 384 σ.

Τις τελευταίες δεκαετίες, και καθώς οι επιστημονικές σχέσεις έχουν καταστεί κάπως ευκολότερες, οι δεσμοί μεταξύ Ελλήνων και Ρώσων επανεξετάζονται, εμβαθύνοντας την κατανόησή μας για τον οθωμανικό και τον ρωσικό κόσμο της πρώιμης νεωτερικότητας και την ποικιλομορφία των λαών που κατοικούσαν εντός τους και ταξίδευαν μεταξύ τους. Σημαντικό ρόλο σ' αυτές τις ανταλλαγές διαδραμάτισαν δύο Κεφαλονίτες αδελφοί, οι οποίοι έφτασαν στη Μόσχα το 1685, ο ένας με σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβας και με συστατικές επιστολές από τον εξέχοντα ιεράρχη της ορθόδοξης Ανατολής, τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεο Β' (1641-1707).

Το έργο που ανέλαβαν οι Ιωαννίκιος Λειχούδης (1633-1717) και Σωφρόνιος Λειχούδης (1653-1730) ήταν ηράκλειο: η ίδρυση του πρώτου οργανισμού δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Μόσχα, της κατόπιν γνωστής Σλαβο-Γραικο-Λατινικής Ακαδημίας, και, παράλληλα, η παροχή στους γιους των ανώτερων τάξεων της Ρωσίας των δεξιοτήτων που απαιτούνταν, ώστε να ενισχυθεί ο αριθμός του στρατιωτικού και διοικητικού προσωπικού της χώρας.

Η μελέτη «Μια ακαδημία στην αυλή των Τσάρων: Έλληνες λόγιοι και ιησουιτική εκπαίδευση στη Ρωσία της πρώιμης νεωτερικότητας» του Νικόλαου Χρυσίδα (Εκδοτικός Οίκος του Πανεπιστημίου του Βόρειου Ιλλινόις, DeKalb, 2016) βασίζεται σε προηγούμενες μελέτες όπως αυτές του Μπόρις Φόνιτς και του μαθητή του, Δημήτρη Γιαλαμά, καθώς και σε δυτικούς μελετητές, όπως ο Max Okenfuss, που έχουν εξετάσει την εκπαίδευση και τη μετάδοση επιστημονικών ιδεών εντός της Ρωσίας. Η μελέτη αυτή θέτει, συγχρόνως, νέα ερωτήματα και προσφέρει καινούργιες μεθόδους για την αξιολόγηση της συνεισφοράς των δύο αδελφών και της Ακαδημίας τους. Συνεπώς, το έργο του Χρυσίδα συμβάλλει στην κάλυψη ενός σημαντικού κενού στη βιβλιογραφία για τη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση και τον τρόπο που αυτή επηρέασε την οθωμανική και τη ρωσική επικράτεια.

Το έργο είναι κομψά δομημένο υπό μορφή χιασμού. Η ταρχαώδης, κατά καιρούς ματαιόδοξη ζωή των δύο ιερομονάχων αδελφών και τα χαρακτηριστικά του